

Ethiek, media en minderheden

Huub Evers

Journalisten komen in hun werk geregeld kleine en grote morele dilemma's tegen. Die schokkende foto van het bloedbad op de voorpagina plaatsen? Een verhaal publiceren dat uitsluitend gebaseerd is op anonieme, doch doorgaans betrouwbare bronnen? Openhartige uitspraken publiceren, ook wanneer die iemands politieke carrière kunnen ruïneren? De etnische herkomst van een verdachte publiceren? Wijkbewoners interviewen over de plannen van de overheid om in de buurt een asielzoekerscentrum te vestigen? Politici van extreem-rechts uitgebreid hun verhaal laten doen voor de zaterdagbijlage?

Een kleine greep uit een groot arsenaal aan kwesties die met enige regelmaat aan de orde zijn ter redactie. Tijd om daar lang bij stil te staan is er doorgaans niet. Snel argumenten wisselen, knopen doorhakken en weer aan het werk. De ethiek van de journalist en programmamaker is veelal een "haastige ethiek".

De ethiek als wetenschappelijke discipline is minder haastig en houdt zich bezig met morele aspecten van het menselijk handelen. Die zijn aan de orde wanneer vragen gesteld worden als: kan dat wel? Mag dat? Willen we dat als samenleving? De ethiek duikt vooral op waar maatschappelijke overeenstemming ontbreekt en waar sprake is van een moreel dilemma, een conflict over wat mag en wat niet. Dat doet zich bijvoorbeeld voor waar door ontwikkeling van de medische technologie vraagstukken opdoemen waarop de samenleving nog geen antwoord heeft. De ethiek levert dan een bijdrage aan de discussie door de situatie te analyseren: welke normen zijn in het geding? Op welke achterliggende waarden berusten die normen? Hoe deugdelijk zijn de gehanteerde argumenten? Welke oplossingsmogelijkheden zijn er en welke van de alternatieven is in de gegeven situatie het beste en waarom?

Sommige ethici vinden dat de vraag naar de meest wenselijke oplossing niet aan de ethiek gesteld mag worden. In hun optiek ontrafelt de ethicus het probleem en moeten de betrokken partijen zelf bepalen hoe ze het conflict het best kunnen oplossen. Anderen vinden (mijns inziens terecht) dat het óók tot hun taak behoort om voorstellen voor een oplossing aan te dragen. Ze zijn van mening dat het niet bij analyseren alleen kan blijven, maar dat ook het zoeken naar de meest verantwoorde oplossing tot hun taak behoort, bijvoorbeeld door richtlijnen te formuleren. Vaak gaat het dan om ethische richtlijnen voor beoefenaren van bepaalde beroepen.

Daarmee zijn we bij een belangrijke sector binnen het grote veld van de ethiek, namelijk de beroepsethiek. Daar staan de ethische vragen centraal die rijzen in de sfeer van de beroepsuitoefening, bijvoorbeeld van de journalist. De journalistiek is een sector waarin de communicatie met het publiek centraal staat. Dat brengt specifieke verantwoordelijkheden met zich mee.

Journalisten opereren op basis van de vrijheid van meningsuiting. Zij zijn als het ware de ogen en oren van de burgers. Ze informeren over gebeurtenissen in de samenleving. Het publiek moet kunnen vertrouwen op de integriteit en de betrouwbaarheid van de boodschappers. Journalisten doen méér: zij analyseren en commentariëren, verschaffen achtergrondinformatie en leggen dwarsverbanden. Zij controleren ook, bijvoorbeeld op

het terrein van de politieke besluitvorming of de rechtspleging. Soms onthullen zij, stellen zij maatschappelijke misstanden aan de kaak. Journalisten nemen een sleutelpositie in tussen enerzijds gebeurtenissen en anderzijds het publiek. Burgers zijn in belangrijke mate afhankelijk van het werk van journalisten en dus kan gesteld worden dat de media een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben die noopt tot integer en zorgvuldig handelen. Bovendien komen journalisten in hun dagelijkse praktijk morele dilemma's tegen die specifiek zijn voor juist dit beroep: bijvoorbeeld het beschermen van de persoonlijke levenssfeer of afspraken met informanten. Werken binnen de grenzen van de vrijheid van meningsuiting impliceert dat van de journalist vakmanschap, professionaliteit verwacht mag worden, niet alleen in de ambachtelijke zin, maar ook in moreel opzicht. Dat betekent dat hij zich niet alleen bewust is van de vrijheden en de mogelijkheden die hij heeft, maar ook van de verantwoordelijkheden die die vrijheid met zich meebrengt. En van de grenzen waarbinnen die vrijheid tot ontplooiing komt.

Journalisten zijn uiteraard allereerst verantwoordelijk voor de inhoud van wat gepubliceerd of uitgezonden wordt. Kloppen de feiten? Komen alle facetten en zienswijzen aan bod op een evenwichtige manier? Weegt het belang van publicatie zwaarder dan de schade die wellicht aan mensen wordt toegebracht? De werkwijze van de journalist bij de voorbereiding van een publicatie is in ethisch opzicht evenmin neutraal. Ook daar gelden regels van fair play en van integriteit. Ook daar kunnen mensen ten onrechte beschadigd worden. Moeilijker wordt het bij de vraag of de journalist verantwoordelijk is voor wat zijn publicatie teweegbrengt. Sommigen zijn van mening dat zij zich alleen bezig dienen te houden met nieuws, niet met de consequenties daarvan: publish and be damned!

Voor andere journalisten behoort het tot hun verantwoordelijkheid om ook na te denken over de effecten die publicaties kunnen hebben, bijvoorbeeld het stigmatiseren van etnische minderheden. Uiteraard kan een journalist niet verantwoordelijk worden gesteld voor alle gevolgen en effecten van zijn publicatie; zo zijn er naast de beoogde ook de niet-beoogde gevolgen. Hij is wél verantwoordelijk voor die effecten die hij met zijn artikel heeft beoogd. Ook voor die effecten die hij wellicht niet zelf heeft beoogd, maar die hij redelijkerwijs had kunnen voorzien. Wat hij kan voorzien of wat hij als professionele communicator had moeten voorzien, had hij immers ook kunnen of moeten vermijden.

Concreet: een artikel of uitzending kan verwarring of onrust teweegbrengen, terwijl de journalist geprobeerd heeft zo zorgvuldig mogelijk te werk te gaan. Een uitzending kan de negatieve beeldvorming van migranten versterken, terwijl de journalist zijn uiterste best gedaan heeft om zo integer en terughoudend mogelijk te berichten. Bepalend voor de vraag of en in hoeverre de journalist verantwoordelijkheid hiervoor draagt, is de mate waarin van hem als professional een andere aanpak of uitwerking verwacht had kunnen worden. Heeft m.a.w. de journalist gehandeld zoals van een professional verwacht mocht worden?

Die verantwoordelijkheden zijn vertaald, geconcretiseerd in geschreven en ongeschreven ethische regels op vier niveaus. Allereerst het normbesef van de individuele journalist. Op basis van opvoeding, opleiding, ervaring, levensovertuiging etc. hebben mensen

opvattingen over wat wel en niet kan. Dat is het terrein van de persoonlijke moraal. Dan zijn er de maatschappelijke normen, d.w.z. de in de samenleving heersende morele opvattingen. Het terrein van de publieke moraal. Meer beroepsspecifiek is de bedrijfsmoraal: de normen en waarden binnen het (media-)bedrijf. Meestal gaat het dan om ongeschreven regels en gebruiken ("wij doen dat hier altijd zo"). Op dit terrein vindt men ook geschreven richtlijnen, soms zelfs uitgewerkt in redactionele ethische codes. Tenslotte is er de beroepsmoraal: de normen en waarden binnen de beroepsgroep als geheel. Bijvoorbeeld de voor de journalistiek als geheel opgestelde codes en de uitspraken van de Raad voor de Journalistiek. Maar ook discussies in de vakpers over bijvoorbeeld het gebruik van de verborgen camera in informatieve programma's.

De beroepsgroep zelf formuleert de vaknormen en houdt toezicht op de naleving ervan. Dat betekent dat er sprake is van zelfregulering. Achterliggende gedachte is de overtuiging dat de toetsing van het doen en laten van beroepsbeoefenaren aan de ethische normen van hun vak primair de verantwoordelijkheid van de beroepsgroep zelf is, uiteraard binnen de wettelijke kaders.

Een eerste, zwakke vorm van zelfregulering is de ethische code. In een groot aantal landen heeft de journalistiek de beschikking over zo'n "code of conduct" of "code of ethics". Een groot aantal codes is door de universiteit van het Finse Tampere verzameld op Ethicnet (1) en is eveneens te vinden op de site van PressWise (2), waar bovendien de codes op trefwoord ('minorities' of 'race' bijvoorbeeld) te raadplegen zijn.

In veel codes is een artikel over racisme of discriminatie aan te treffen. Zo staat bijvoorbeeld in artikel 10 van de uit 1994 daterende Code of Conduct van de British National Union of Journalists de volgende bepaling: "a journalist shall only mention a person's age, race, colour, creed, illegitimacy, disability, marital status (or lack of it), gender or sexual orientation if this information is strictly relevant. A journalist shall neither originate nor process material which encourages discrimination, ridicule, prejudice or hatred on any of the above-mentioned grounds".

In ons land is het enthousiasme voor een journalistieke code niet groot, zeker niet in de beroepsgroep zelf. Een stelsel van gedetailleerd uitgewerkte en schriftelijk vastgelegde journalistieke spelregels heeft grote nadelen, zo luidt de kritiek, want dat wordt op den duur onvermijdelijk tot een voor de journalistiek onwerkbaar keurslijf. Anderzijds is een algemene tekst noodzakelijkerwijze vaag en nietszeggend. Bovendien heeft een geschreven code een verstarrend werking, zeker in een tijd van voortdurende veranderingen, juist op het terrein van de media. Hoe kan een beroepsgroep in een samenleving die ook in moreel opzicht pluriform is, een stelsel van normen formuleren voor de beroepsuitoefening? Door normen te formuleren, zo is de redenering, wordt het situatiegebonden karakter van de journalistieke beroepsethiek miskend. Codes zijn verder vaak te idealistisch. Een stelsel van fraai geformuleerde richtlijnen wordt gemakkelijk tot een moreel alibi waar toch eigenlijk het persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef doorslaggevend is voor een integere beroepsbeoefening. In dit verband wordt wel opgemerkt dat journalisten ook zonder code uitstekend in staat zijn een afweging te maken in moreel lastige situaties. Voorts zou een opsomming van wat wel en niet mag, kunnen suggereren dat al wat niet geformuleerd werd dus geoorloofd is. En last but not least brengt de grondwettelijke vrijheid van meningsuiting met zich mee, dat de

journalistiek geen gesloten beroepsgroep kan zijn en dat dus het sanctioneren van het overtreden van gedragsregels een moeilijke zo niet onmogelijke zaak is. Conclusie van sommigen: voortdurende ethische reflectie is broodnodig, maar een code kan gemist worden als kiespijn. Anderen gaan nog een stap verder en benadrukken dat iedereen zich aan de wet moet houden, ook journalisten, en dat mensen die vinden dat een journalist iets doet of publiceert wat niet door de beugel kan, naar de rechter moet stappen.

In een ver verleden heeft de Nederlandse Vereniging van Journalisten zich geconformeerd aan de beginselverklaring van de Internationale Federatie van Journalisten. Deze tekst dateert uit 1954 en bevatte acht vrij algemeen geformuleerde beginselen. In 1986 werd een negende artikel toegevoegd, dat in dit kader niet zonder belang is: "The journalist shall be aware of the danger of discrimination being furthered by the media, and shall do the utmost to avoid facilitating such discrimination based on, among other things, race, sex, sexual orientation, language, religion, political or other opinions, and national or social origins."

Ook de tekst van deze code is te vinden op Ethicnet en PressWise.

Ondanks de bezwaren zijn in de laatste jaren enkele codes opgesteld, niet zozeer voor de bedrijfstak als geheel als wel voor afzonderlijke bedrijven.

Ook het Nederlands Genootschap van Hoofredacteurs heeft een ethische code geformuleerd. Deze tekst, in december 1995 gepubliceerd (3), bevat geen zinsneden over discriminatie, racisme of stigmatisering in of door de media. Het gaat hier niet om een bindende code, maar om een adstructie en concretisering van het toetsingscriterium van de Raad voor de Journalistiek. Het genootschap hoopte met dit document de discussie over een zorgvuldige beroepsuitoefening aan te wakkeren.

Dat lijkt een juiste benadering want een gedragscode kan en mag de persoonlijke verantwoordelijkheid van journalisten niet wegnemen; ze is slechts hulpmiddel bij een zorgvuldige afweging. Heeft de journalist in een concrete situatie argumenten om de gebruikelijke regels niet te volgen, dan kan hierover gedebatteerd worden op basis van argumenten. Geen starre voorschriften dus, maar richtingwijzers.

Een voor de gehele samenleving meer zichtbaar instrument van journalistieke zelfregulering is de Raad voor de Journalistiek. Bij dit door de media zelf ingesteld college kan iedereen die zich in zijn belangen geschaad voelt door een perspublicatie, een klacht indienen. De Raad onderzoekt de klacht, hoort beide partijen en doet vervolgens een uitspraak-zonder-sancties. Hij beoordeelt met als toetsingscriterium de eisen van journalistieke zorgvuldigheid: zijn in journalistieke gedragingen de grenzen overschreden van hetgeen, gelet op de eisen van journalistieke verantwoordelijkheid, maatschappelijk aanvaardbaar is? Door journalistieke gedragingen te beoordelen en overwegingen te formuleren bij de genomen beslissingen worden ethische normen ontwikkeld. Zo is de Raad ook normenontwikkelaar. Journalisten kunnen normen schaden of onzorgvuldigheden begaan die niet civiel- of strafrechtelijk aan te klagen zijn. Het journalistieke beroep kent gedragsregels die niet door het recht gedekt worden, bijvoorbeeld het respecteren van een embargo. Verder is het mogelijk, dat iemand niet naar de rechter wil, omdat een kort geding nieuwe publiciteit kan oproepen die de klager nóg meer nadeel bezorgt. De betrekkelijke beslotenheid van de Raad kan dan een

aantrekkelijk alternatief zijn, mits de klager genoeg neemt met een opinie-zonder-sanctie. Inmiddels heeft dit sinds 1960 functionerende 'college van opinie' honderden klachten behandeld. De laatste jaren ligt het aantal vrij constant op ongeveer vijftig per jaar. Uitspraken worden integraal, met naam en toenaam, gepubliceerd in het vakblad *De Journalist*, maar niet altijd in het aangeklaagde medium. Ze zijn bovendien op trefwoord op Internet te raadplegen (4).

Indieners van klachten en hun raadslieden realiseren zich vooraf soms onvoldoende, dat de Raad niet de bevoegdheid heeft sancties op te leggen en dat er geen verplichting is om de uitspraak te publiceren.

Een achttal door de Raad behandelde zaken op het terrein van etnische minderheden zal nu de revue passeren. Overigens is het totale aantal klachten, ingediend door migranten of migrantenorganisaties of handelend over de positie van migranten in onze samenleving, groter, maar in een aantal gevallen zijn het klachten die, gelet op de inhoud, niet specifiek zijn, omdat ze bijvoorbeeld gaan over het vermelden van feitelijke onjuistheden, het niet toepassen van hoor en wederhoor of het niet plaatsen van een ingezonden brief.

Allereerst een klacht over een televisieuitzending die veel deining veroorzaakte. In februari 1993 werd na de rechtstreekse uitzending van de voetbalwedstrijd Nederland-Turkije door RTL-4 een aflevering uitgezonden van het programma "Ooggetuige". Hierin werd een beeld geschetst van de Utrechtse wijk Lombok, een smeltkroes van nationaliteiten, op een manier die, volgens klagers, discriminerend is ten opzichte van buitenlanders en doorspekt met racisme. Hoewel de uitzending de schijn wekt dat er een objectief beeld wordt geschetst, onder meer door het toepassen van hoor en wederhoor, wordt de suggestie gewekt dat de oorspronkelijke autochtone bewoners verdrongen zijn door allochtonen die zich schuldig maken aan strafbare feiten en die aan hun gerechte straf trachten te ontkomen door het toepassen van trucs.

De raad stelde allereerst voorop dat het in deze klacht gaat over "de belangrijke maatschappelijke vraagstukken van racisme en discriminatie, (...) een zeer gevoelige materie. De journalist dient zich ervan bewust te zijn dat de grootste zorgvuldigheid geboden is wanneer deze onderwerpen aan de orde (kunnen) komen."

Over de uitzending zelf zei de Raad, dat er geen sprake was van een objectieve weergave van wat in de wijk leeft. De interviews en het commentaar bij de beelden spelen in op racistische en/of discriminatoire opvattingen jegens buitenlanders. Het geheel roept een eenzijdig beeld op van de wijk waarbij de Turken en de Marokkanen uit die wijk sterk negatief zijn belicht, waardoor de uitzending bestaande vooroordelen tegen buitenlanders kan bevorderen of oproepen (5).

Minstens zoveel opzien baarden enkele uitlatingen van mr G.B.J. Hiltermann in zijn AVRO-radiocolumn "De toestand in de wereld" in juni 1998. Buitenlanders die niet als politiek vluchteling naar Nederland komen, noemde hij "etnische profiteurs". Zij stromen ons land binnen en vormen hier etnische minderheden omdat ze hier makkelijker aan de kost kunnen komen zo ze al niet misbruik maken van de overmatige tolerantie waar uitkeringen worden verstrekt. Wanneer die quasi-asielzoekers zich niet in onze samenleving willen invoegen maar zich als etnische profiteurs in hun eigen wereldje willen handhaven, moeten ze dat maar doen in hun land van herkomst. Asielzoekers blijven welkom, voordeelzoekers niet!

Het Landelijk Bureau ter Bestrijding van Rassendiscriminatie stapte naar de Raad voor de Journalistiek, omdat deze uitspraken kwetsend en beledigend werden geacht voor in Nederland verblijvende etnische minderheden en omdat de uitspraken aanzetten tot haat en rassendiscriminatie. De klacht werd afgewezen. Het ging hier om Hiltermanns mening en journalisten mogen als ieder ander hun persoonlijke mening geven en aldus deelnemen aan het publieke debat. Dat debat mag "robuust" zijn binnen de grenzen van de wet en de journalistieke zorgvuldigheidsnormen. Kwetsende opmerkingen zijn niet per definitie onzorgvuldig, zeker niet nu er geen sprake was van ophitsen of oproepen tot rassen- of vreemdelingenhaat (6).

Niet alleen in een persoonlijk commentaar, ook in een column mag veel. De autochtone bevolking in Nederland, aldus de columnist van De Telegraaf in januari 1996, is verontwaardigd over het met forse overheidssubsidie bouwen van een moskee in hun buurt. Vervolgens zet het stadsbestuur toch door om vooral maar niet voor racist versleten te worden. Zo ontstaat op grote schaal een vorm van discriminatie, namelijk van autochtone Nederlanders. De columnist vervolgt: "Maar in werkelijkheid symboliseert de moskee verschijnselen die in een beschaafd land niet thuishoren. Niet alleen staat het gebouw voor een godsdienst die volgens degenen die hem iets fundamentalistischer belijden het voeren van de heilige oorlog ter verbreiding van het geloof gebiedt, ook verwijst het naar intolerantie ten opzichte van andersdenkenden en onderdrukking en mishandeling van de vrouw."

Het Landelijk Bureau Racismebestrijding vond de column zo ongenueanceerd en onjuist, dat hierdoor vooroordelen tegen etnische minderheden in het algemeen en tegen de islamitische geloofsgemeenschap in het bijzonder bevestigd worden. De tekst zou aanzetten tot rassendiscriminatie en vreemdelingenhaat.

De Raad vond dat uit de column een negatieve houding blijkt ten opzichte van de Islam en van de opvattingen van bestuurders over een multiculturele samenleving. Hierdoor kunnen bestaande vooroordelen worden bevestigd. Niettemin is een en ander niet zodanig geformuleerd dat daarmee wordt opgeroepen tot rassendiscriminatie en vreemdelingenhaat. Dus werd de klacht ongegrond verklaard (7).

Dat gold ook voor de volgende klacht over het werk van de columnisten Theo van Gogh en Theodoor Holman. Zij hadden in hun rubriek "Theo & Theo" in Nieuwe Revu in maart 1997 een column onder de kop "Een lul van één meter tachtig. Allah is groot. Allah is machtig". Van Gogh had in december 1995 een column in HP/De Tijd onder de kop "Leve de islam!". Islamiëten werden beschreven als "gelovigen bij wie jij als eerste in aanmerking komt om voor hun gedroomde vuurpeloton de zegeningen van Allah te ondergaan" en als "gelovigen die flikkers 'onrein' vinden, net als ongestelde vrouwen, ongelovigen of alle anderen die niet aan de normen voldeden van die geitenneuker uit Mekka" en "boodschappers van de achterlijkste duisternis".

Het Anti Discriminatie Bureau vond beide columns beledigend voor moslims en diende derhalve een klacht in bij de Raad. Die stelde voorop zich te kunnen voorstellen dat deze teksten als beledigend waren ervaren door moslims, al keren de teksten zich zijns inziens niet tegen de Islam, maar tegen fundamentalisten. De klacht werd ongegrond geacht. Hoewel het publiceren van kwetsende teksten in beginsel achterwege dient te blijven, moet bij de beoordeling rekening gehouden worden met het genre, de column, hier kennelijk als satire bedoeld, waarin onder meer overdrijving als stijlmiddel wordt gehanteerd. Wanneer deze context voor de lezer duidelijk is, mag een journalist ver gaan

en is het onvermijdelijk dat een satire als kwetsend wordt ervaren door iemand, die de uitlatingen serieus neemt (8).

Dat met de context rekening gehouden wordt bij de beoordeling, bleek ook uit een klacht tegen Privé. In een fotobijschrift werd het duo Timeless aangeduid als "bijna twee chocolaatjes van het beste soort, twee tropische verrassingen". Het Anti Discriminatie Bureau vond dat hier van discriminatie sprake was omdat zo'n vergelijking voor mensen met een donkere huidskleur denigrerend en kwetsend is en omdat een dergelijke vergelijking een vooroordeelbevestigend karakter heeft. De raad vond de vergelijking weliswaar smakeloos, maar kon, rekening houdend met de context en de aard van het blad, niet tot de conclusie komen dat de tekst denigrerend of discriminerend bedoeld was (9).

Tenslotte een drietal klachten over de "gewone berichtgeving". NRC Handelsblad had in augustus 1997 een artikel over de opvang van jonge asielzoekers. Vluchtelingenwerk Delft diende een klacht in omdat hier een kwetsbare groep ten onrechte zou worden gecriminaliseerd, vooral vanwege een aantal vermeende onjuistheden in het stuk. De klacht was naar het oordeel van de Raad ongegrond, maar het college plaatste hierbij wel de kanttekening dat het beter was geweest te spreken over "drie Somalische jongeren uit een grote jeugdbende" dan over "drie jongeren uit een grote Somalische jeugdbende" (10).

De Telegraaf had in maart 1993 een artikel waarin werd gesteld dat de Directie Vreemdelingenzaken en het ministerie van Justitie er al enige tijd van op de hoogte waren dat grote aantallen asielzoekers hun verblijf in Nederland gebruiken om het misdaadpad op te gaan. Groen Links en de Vereniging Vluchtelingenwerk Nederland vonden dat het stuk ten onrechte de indruk wekte dat er beduidend meer criminelen zijn onder asielzoekers dan onder de gewone bevolking van Nederland en diende een klacht in omdat zij deze onjuiste suggestie kwetsend vonden voor asielzoekers. De Raad vond het artikel inhoudelijk niet onjuist en voor de interpretatie van de gepresenteerde cijfers had de krant ook met het ministerie contact opgenomen. Wel onzorgvuldig was de kop boven het artikel "Misdad lokt asielzoekers" in combinatie met de chapeau "Justitie trekt schokkende conclusie uit computer-gegevens", omdat hier sprake is van een lasterlijke aantijging aan het adres van de asielzoekers, terwijl die conclusie niet gebaseerd is op cijfers of stellingen in het stuk zelf (11).

Diezelfde krant had in oktober 1993 een aantal artikelen over oplichtings- en intimidatiepraktijken door een bedrijf dat in de stukken als "een zigeunerbedrijfje" werd aangeduid. In de artikelen werd veelvuldig gesproken over "de zigeuners". Het Anti Discriminatie Overleg vond dat hier voortdurend de etniciteit van betrokkenen werd genoemd zonder dat de relevantie daarvan uit de stukken bleek. De Raad was niet van oordeel dat de aanduiding "zigeuners" achterwege had moeten blijven omdat de betrokkenen zelf zich als zodanig presenteerden. Op dit punt achtte de Raad de klacht gegrond omdat de krant "door het stelselmatig overnemen en het op eigen verantwoordelijkheid veelvuldig en zonder noodzaak gebruiken van deze aanduiding - met name ook en vooral in de koppen boven beide artikelen - onnodig het accent heeft gelegd op de etnische herkomst van de personen waar het om gaat. Gezien de kwetsbare positie van de zigeuners als minderheidsgroep had de krant bedacht moeten zijn op de

negatieve effecten hiervan, te weten het oproepen van vooroordelen of het aanwakkeren van reeds bestaande vooroordelen" (12).

De kwestie van de vermelding van de etnische achtergrond was eveneens aan de orde na de dramatische gebeurtenissen in Gorinchem in februari 1999. De minderhedenorganisaties kwamen zelf met het opmerkelijke pleidooi om de etnische herkomst van daders van misdrijven te vermelden in de media wanneer dat 'relevant' is. Concreet denkt men dan aan situaties wanneer allochtonen betrokken zijn bij zware criminaliteit en zinloos geweld, of bij 'bendevorming met structureel geweld'. Door daar de etnische herkomst te vermelden, zo is de redenering, worden de betrokken gemeenschappen wakker geschud en aangezet tot actie tegen criminele elementen in eigen kring. Interne krachten worden gemobiliseerd, hetgeen een louterende werking kan hebben binnen de allochtone gemeenschappen. Men kan zo laten zien dat men dergelijk gedrag onacceptabel vindt. Bovendien wordt de allochtone gemeenschap aangezet tot het betuigen van solidariteit met de slachtoffers en tot nadenken over corrigerende maatregelen. De minderhedenorganisaties beseffen, dat vermelding van etnische herkomst negatieve beeldvorming kan bevorderen, maar menen blijkbaar dat hun argumenten om dat in een aantal situaties wél te doen, sterker zijn.

Zal het vermelden van de etnische herkomst van de verdachte of de dader iets bijdragen aan de bestrijding van criminaliteit in het algemeen en zinloos geweld in het bijzonder? De media in ons land zitten nu door de bank genomen op de volgende lijn. Vermelding van het beroep, het geloof, de nationaliteit, de seksuele geaardheid of de etnische afkomst van een verdachte is alleen aan de orde wanneer dat 'functioneel' is. Er moet een relevante samenhang zijn met het betreffende delict, bijvoorbeeld wanneer het bericht gaat over bloedwraak in Turkse kringen. Of vermelding moet nodig zijn voor de begrijpelijkheid en de context van de informatie, bijvoorbeeld in een bericht over een steekpartij vanwege onenigheid bij ritueel slachten. Of de herkomst van de verdachte moet bepalend zijn voor de nieuwswaarde van de informatie, bijvoorbeeld in de berichtgeving over Marokkaanse jeugdbendes die het centrum van Amsterdam onveilig maken. In deze en soortgelijke gevallen is vermelding van de etnische herkomst aan de orde, in de rest van de gevallen niet.

De vraag is nu of de geschreven en ongeschreven regels die de media hanteren, zo ver afwijken van wat de minderhedenorganisaties voorstellen. Wat wordt aan beide zijden bedoeld met termen als relevant en functioneel? Weegt het argument van de media om de etnische herkomst in beginsel niet te vermelden, namelijk het stigmatiserend effect, minder zwaar dan het argument van de minderhedenorganisaties om dat wél te doen, namelijk bewustwording en corrigerend optreden in eigen kring?

Aparte vermelding verdient de berichtgeving over asielzoekers en over spanningen tussen de bewoners van een asielzoekerscentrum en de plaatselijke bevolking. Hier is het feit, dat asielzoekers bij ongeregelde zaken betrokken zijn, de kern van het nieuws. Voor journalisten is dit een delicaat onderwerp waar het moeilijk is een evenwicht te vinden tussen die vereiste prudentie en de gewenste duidelijkheid. Het achterwege laten van vermelding dat het om asielzoekers gaat, leidt tot een nietszeggend bericht dat enkel misverstanden kan oproepen.

Overigens mag de geschetste gedragslijn er niet toe leiden, dat zorgvuldige en prudente berichtgeving, gericht op het voorkomen van stigmatisering van bepaalde bevolkingsgroepen, omslaat in het verzwijgen van relevant nieuws.

1. <http://www.uta.fi/ethicnet>
2. <http://www.presswise.org.uk/ethics.htm>
3. De Journalist, 15 december 1995
4. <http://www.anp.nl/rvj>
5. De Journalist, 11 maart 1994
6. De Journalist, 30 oktober 1998
7. De Journalist, 16 augustus 1996
8. De Journalist, 5 september 1997
9. De Journalist, 7 februari 1997
10. De Journalist, 20 februari 1998
11. De Journalist, 3 december 1993
12. De Journalist, 19 augustus 1994

Literatuur journalistieke ethiek

Brouwers, B. (1994). Alles voor het Nieuws. De flexibele ethiek van de journalist, Den Haag: SDU Uitgeverij

Doomen, J. (1987). Opinies over journalistiek gedrag. Arnhem: Gouda Quint

Evers, H. (1987). Journalistiek en ethiek. Een onderzoek naar regelgeving in de uitspraken van de Raad voor de Journalistiek 1960-1985. Delft: Eburon

Evers, H. (1994). Media-ethiek. Morele dilemma's in journalistiek, voorlichting en reclame. Groningen: Wolters-Noordhoff

Snijders, M. en J. van Dijck (red.) (1995). Ethiek in de journalistiek. Amsterdam: Cramwinckel

Wesselius, J. (red.) (1994). Het mijnenveld. Over journalistiek en moraal. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar

Dr. Huub Evers is media-ethicus en publicist. Hij is docent aan Fontys Hogeschool Journalistiek te Tilburg.